Peatoimetaja eessõna

Idee, mis ootas õiget institutsionaalset kodu

Idee inimõiguste eestikeelsest raamatust tekkis mul esimest korda juba peaaegu kümme aastat tagasi, kui − olles äsja naasnud magistriõpingutelt Ameerika Ühendriikidest − asusin Ülle Madise kutsel õpetama Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas riigiõigust.

Ameerikas olin keskendunud mitmele inimõiguste teemale alates naiste õigustest kuni diskrimineerimise ja kriitilise konstitutsiooniõiguseni ning tundsin suurt soovi anda kõik need teadmised edasi ka enda Eesti tudengitele. Korduvalt jäi mul aga puudu eestikeelsetest tüvitekstidest, mis selgitaksid näiteks seksuaalõigusi või puuetega inimeste õigusi. Toona ei jõudnud ma kaugemale tõdemusest „oleks vaja“ ning kuigi oma doktoriõpingute jooksul tulin nende mõtete juurde mitu korda tagasi, polnud mul sellise suure projekti vedamiseks aega, energiat ega ka vajalikku institutsionaalset toetust.

2019. aastal, olles värskelt kaitsnud doktorikraadi, asusin tööle inimõiguste valdkonna juhina Õiguskantsleri Kantseleisse. Riiklikud inimõiguste asutused (national human rights institution ehk NHRI) on mitmepalgelised, kuid üks nende tegevuse märksõnu on inimõigushariduse edendamine. Teadsin kohe, et on aeg hakata jälle mõtlema esimese eestikeelse inimõiguste raamatu kirjutamise ja väljaandmise peale ning Õiguskantsleri Kantselei pakkus sellele projektile vajaliku kodu.

Autorite otsimine

Tasapisi kirjutasin esimesed memod, rääkisin inimestega ja hakkasin kuulama maad võimalike kirjutajate suhtes. Samuti pidasin nõu välisülikoolide õppejõududega, töötasin läbi kõik sarnased ingliskeelsed inimõiguste kogumikud-käsiraamatud. Selle töö põhjal kujunes mul raamatu teemade esialgne nimekiri, mida tuli hiljem mitu korda korrigeerida.

Üks keerulisemaid tööetappe oli autorite leidmine. Ühest küljest ei leidu väga palju inimesi, kes oskavad kirjutada eestikeelset teadusteksti inimõiguste teemal, ja teisest küljest teadsin, et tahan autorite hulgas näha ka uusi, et seda raamatut ei kirjutaks juba välja kujunenud seltskond, need, kes alati. Soovisin, et autorite ring oleks erialadeülene ja inimõigustest kirjutamine poleks pelgalt juristide pärusmaa. Samuti oli minu kui peatoimetaja jaoks oluline kaasata väga erineva taustaga kirjutajad. Raamatu 33 autori hulgas on seetõttu nii õppejõude-teadlasi, kohtunikke, advokaate, vabakonna esindajaid, riigiasutustes töötavaid ametnikke kui ka rahvusvaheliste organisatsioonide spetsialiste. Ühtlasi on autorite ring laiem kui geograafiline Eesti, mille üle on mul väga hea meel.

„Kas see pole liiga ambitsioonikas?“

Kogu protsessi jooksul puutusin kokku põhiliselt kahesuguse tagasisidega. Raamatu idee peale tuli hulk toetavaid ja isegi kergendust väljendavaid arvamusavaldusi („Oh, lõpuks tehakse see ära, ammu oli vaja!“) ning palju häid sõnu. Samal ajal oli ka kahtlejaid-kõhklejaid, kes ei pidanud paljuks küsida „Kas see pole mitte liiga suurejooneline ja mahukas projekt?“, „Kes oled sina, kes olete teie, et midagi sellist ette võtate?“.

Jah, loomulikult on iga raamatu kirjutamine ja väljaandmine suur töö, ning koostöös erinevate autoritega on see veelgi mahukam. Ning siis veel muidugi laiahaardeline teema ise: inimõigused. Pole küsimustki, tegu on olnud julge ettevõtmisega.

Kas valminud raamat on sedavõrd perfektne, et ükski autor ei tahaks mõne aja möödudes sellesse juba muudatusi teha? Kindlasti mitte. Kuid kas kunagi oleks saabunud hetk, mil on olemas ideaalsed kirjutajad ja ideaalne peatoimetaja? Raske uskuda. Raamatu kirjutamine pole lineaarne ega täiuslik protsess. See on kollektiivne loometöö koos kõikvõimalike raskuste, lahenduste, probleemide ja kompromissidega.

Seesuguse aeganõudva ja kannatlikkust vajava töö juures tuleb kogu aeg meeles hoida, et esimese eestikeelse inimõiguste raamatu kirjutamine iseenesest on väga suur saavutus. Juba kirjutamise, toimetamise ja retsenseerimisega on loodud muutus. Esimest korda on sellisel süsteemsel ja struktureeritud kujul eesti keeles läbi mõeldud, uuritud ja kirjutatud inimõiguste valdkonna põhiküsimused.

Muu hulgas on raamatus palju muid „esimesi“, kuna nii mõnigi peatükk loob muutuse ainuüksi tänu sellele, et varem pole eesti keeles sel teemal üldse kirjutatud (nt inimõiguste uurimise metodoloogia, inimõiguste ajalugu). See tähendas autoritele muidugi lisapingutust, kuna siis, kui vaevas kirjutamiskramp, polnud eesti keeles midagi eeskujuks võtta. Samuti pidid erakordselt vastutusrikast tööd tegema kõik neli keeletoimetajat. Nad aitasid kaasa mõelda, milline oleks parim ja täpseim eestikeelne vaste mõnelegi ingliskeelsele terminile.

Nüüd on need 26 peatükki aga virtuaalsete kaante vahel ja edaspidi on vähemalt raamatus käsitletud teemadel kirjutada juba märksa lihtsam, sest on olemas tekstid, millest lähtuda. Aitäh autoritele ja keeletoimetajatele kogu suure töö eest!

Milleks meile see raamat?

Inimõiguste kaitse juurde käib inimõiguste edendamine, sealhulgas inimõigusharidus. Inimõigustealane teaduskirjandus aitab kaasa nende õiguste paremale kaitsele, sest sellega suurendatakse teadlikkust inimõiguste sisust, nii olemasolevatest riigisisestest kui ka rahvusvahelistest inimõiguste kaitse mehhanismidest. Selles raamatus on inimõiguste kaudu lahti mõtestatud needki teemad, mida pole pikka aega nähtud inimõiguste kaitse küsimustena, nagu soopõhine vägivald, vaesuse vähendamine ja keskkonnakaitse.

Kui teha midagi esimest korda, siis tähendab see, et kellelgi on lootus, et esimene sümboliseerib algust. Nõnda loodan ka mina, et meie raamat inspireerib algatama uusi sarnaseid ettevõtmisi ja eestikeelne teaduskirjandus inimõiguste teemal teeb arenguhüppe.

Meie raamatu autorid esindavad enda seisukohti: need pole õiguskantsleri institutsionaalsed arvamused-analüüsid. Samuti – nagu teaduskirjanduse puhul ikka – pole peatükkide mõte pakkuda tõemonopoli. Teaduskirjandus on alati subjektiivne. Selles esitatud järeldused ja argumendid peavad olema põhjendatud, pakkuma väga hea kvaliteediga kriitilist analüüsi, võtma arvesse varasemat teaduskirjandust ja ühiskondlikke arengusuundi, kuid raamatuid ja artikleid kirjutavad ikkagi inimesed, kellel on teatav maailmavaade, teatav kogemus ja teatav hariduslik taust. Loodan, et see raamat on paljude arutelude algus.

Inimõiguste raamatu koostamine on toonud kokku peaaegu sada inimest. See on võrgustik, mis jääb loodetavasti ühel või teisel moel püsima. Õiguskantsleri Kantselei

töötajate, raamatu 33 autori ja nelja keeletoimetaja kõrval on selle raamatu sünnile aidanud kaasa väga paljud inimesed, kes ei kuulu nimetatute hulka, kuid kelle pühendumise, tingimusteta toe, kannatlikkuse ja entusiastliku pealehakkamiseta poleks olnud võimalik sellist suurprojekti ellu viia. Tänan teid südamest, Kadri Aavik, Marie Abel, Annela Anger-Kraavi, Helen Eenmaa, Kai Haldre, Ave Henberg, Mai Hion, Eero Janson, Triin Jäädmaa, Aili Kala, Kadi Kallas, Liisi Keedus, Helen Kranich, Kristine Kärner, Rain Liivoja, Hedda Lippus-Metsaots, Merle Malvet, Käti Mägi, Kaspar Urmas Oja, Tajo Oja, Urmas Oja, Maarja Ottis, Tiina Pajuste, Nele Parrest, Eva Piirimäe, Triinu Põdramägi, Erik Salumäe, Merike Saarmann, Käthlin Sander, Martin Scheinin, Ingrid Sindi, Tiina Vahtras, Aia Valentin ja Kasia Ważyńska-Finck.

On olnud suur privileeg olla selle raamatu peatoimetaja.

Palju õnne kõigile!

Liiri Oja, PhD